

лексеми ще хвърли допълнителна светлина върху развоя на среднобългарската лексика в средата на XIV в.

Рецензията на сборника изнася неизвестни сведения за средновековни текстове и ръкописи, предлага нови гледни точки към творби от ранната епоха на южнославянската книжнина и рецепцията на византийската литература, обогатява с оригинални интерпретации научното познание, демонстрира постиженията на дигиталната хуманитаристика в полето на палеославистиката. Подобно на движещата

се камера той мести своя фокус от централния обект – Учителното евангелие на Константин Преславски, към съвременни нему или по-късни преводни творби, като така осигурява възприемането му в контекст и перспектива. А накрая разкрива изследователски подходи, водещи към бъдещето на филологическата медиевистика. Затова с увереност може не само да се очаква положителният прием на сборника от колегията, но и да се прогнозира неговият дълъг научен живот.

КАК РИТЪМЪТ РАЗКАЗВА ИСТОРИИ?

Екатерина Дикова. Ритъм и наратив. Календарните двустихия на Христофор Митиленски и техните южнославянски преводи. София: Институт за балканистика с Център по тракология – Българска академия на науките, 2023, 526 с.
ISBN: 978-619-71-79-42-2

*Ирина Кузидова-Караджинова
Институт за литература, Българска академия на науките*

HOW DOES RHYTHM TELL STORIES?

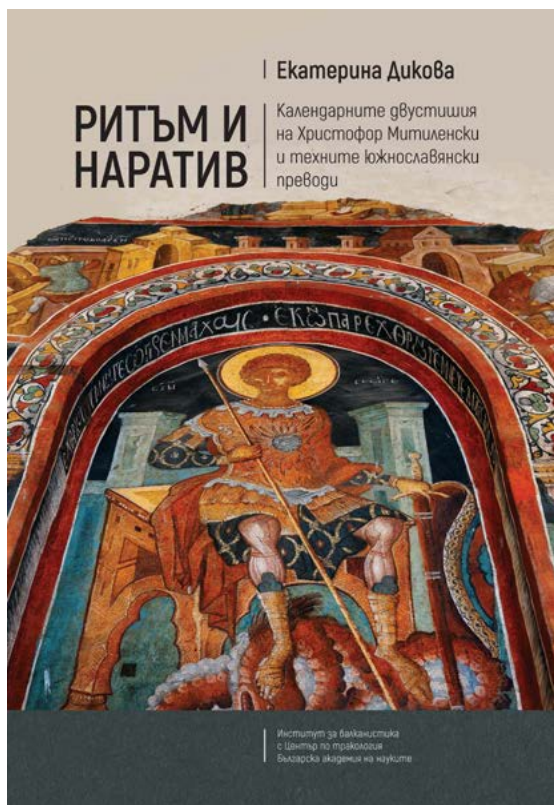
Ekaterina Dikova. Rhythm and Narration. The Calendar Distichs of Christopher of Mytilene and their South Slavonic Translation. Sofia: Institute of Balkan Studies & Center of Thracology – Bulgarian Academy of Sciences, 2023, 526 p.
ISBN: 978-619-71-79-42-2

*Irina Kuzidova-Karadzchinova
Institute for Literature, Bulgarian Academy of Sciences*

<https://doi.org/10.62761/103.B.13.13>

Новата книга на Екатерина Дикова „Ритъм и наратив. Календарните двустихия на Христофор Митиленски и техните южнославянски преводи“ е едно колкото очаквано, толкова и неочаквано продължение на научноизследователските интереси на нейната авторка в областта на палеославистиката. Почеркът на Е.

Дикова винаги е бил разпознаваем и в известна степен положен извън руслото на канона в българската медиевистика. Макар да работи с ключови автори и текстове, авторката по правило не се задоволява с доминиращите тексткритически и литературноисторически методи на анализ, а концентрира своето внимание

върху *τέχνη*-то на проучваните извори, върху тяхната реторическа напрана и нейното предаване и адаптиране в южнославянски преводи. И ако усилията в предходната ѝ монография – „Фразата в житията и похвалните слова на св. патриарх Евтимий“ (2011) – бяха съсредоточени върху оригинални текстове, върху техните синтактични характеристики, фразови структури, реторически похвати и въплътеното в тях исихастко разбиране за словото, то настоящият труд се залавя с нелеката задача да анализира „формата, ритмиката и съгъстения агиографски наратив“ (с. 17) на византийски поетичен текст – сборката с календарни стихове на Христофор Митиленски – и да проследи преводаческите решения на неговите южнославянски версии.

Календарните епиграми на константинополския поет Христофор Митиленски са били обект на проучване и издаване,

доколкото в славянска среда те са интегрална част от Стишния синаксар. Техният анализ обичайно гравитира около ключови въпроси, изясняващи състава на Стишния пролог, техниките и вероятните локации на превода и пряко свързаните с него текстологични, езиковедски и културологични проблеми. До този момент обаче многоаспектно и задълбочено изследване на ритъма – както на византийския оригинал, така и на славянския превод, не е правено и в този смисъл книгата на Е. Дикова е новаторска и като тема, и като подходи към изворите.

Както е известно, ямбичните двустихия на Христофор Митиленски проникват сред балканските славяни през XIV в. в два отделни превода, определяни според мястото им на възникване, а не според езиковите особености, като български и сръбски (с. 11). Дикова изследва и публикува синаксарните стихове и по двата южнославянски превода като по технически причини ограничава обхвата на текстовете до лятното полугодие на църковната година (март – август). Основанието за отпадане на зимното полугодие е липсата на напълно запазен комплект от календарни епиграми в единия от преводите. Преди да навлезе в проучването на южнославянската писмена традиция, Дикова логично започва с изясняването на основните характеристики на гръцкия оригинал – ритмичните особености на дванайсетосричния ямбичен стих. Те са обособени в три групи: 1. акустични (дванайсет срички на стих, цезура след 5 или 7 сричка, женски клаузули); 2. визуална прозодичност (редуване на дълги и кратки срички, като разликата е само графична, т.е. без акустична стойност); 3. реторични ритмоопределители (съвпадане на ритмична, смислова, интонационна стихова граница; избягване на хиатус, тавтологии, плеоназми и анжамбмани). Наблюденията на авторката показват, че

тези стихове следват точно формалните специфики на византийския ямб, като в същото време обогатяват жанра на епиграмата с агиографско съдържание.

След направената систематизация и открояване на разликите между античните и средновековните ямбични двустишия, Дикова пристъпва към сравнителен и статистически анализ на ритмиката на календарните стихове на Христофор Митиленски и на техните южнославянски преводи. Тъй като изворовият материал е обемен, тя ограничава своите коментари върху извлечения, направени с помощта на електронни инструменти. За случайността на подбора, както и за направените след това статистически изчисления са използвани онлайн рандомизатор и онлайн калкулатор, които гарантират обективността на ексцерпцията, както и точността на резултатите. Главата „Форма, метър, ритъм“ изобилства с диаграми, графики, таблични данни, които убедително подкрепят обобщенията върху отделните маркери на ритмиката. На фона на тази статистическа акрибия прави впечатление предпазливостта, с която Дикова интерпретира проблеми на акцентологията в целевите текстове и нейното настояване за неизбежната условност на изводите ѝ за вариативността на краестришните ударения в преводите спрямо по-стройната ритмична система на византийския оригинал.

Извън ритмоопределите в рамките на самата епиграма, авторката откроява и анализира реторико-ритмичния принцип, който се реализира между отделните епиграми – много често лексема от предходното двустишие се появява в следващото и така се конструира верижен принцип, който заякчава междустиховите връзки в календарната сбирка. Тази смислова обвързаност на дистихията е разгледана не сама по себе си, а в перспективата на

поредеден елемент от сложната ритмична система в ямбичния календар на Христофор Митиленски. Направените наблюдения показват по-висока степен на издържаност на верижния междустихов принцип в българския превод срещу по-силно ритмично обвързване в границите на двустишието при сръбския превод.

След обстояното проучване на ключовите компоненти от версификационната система на календарните стихове на Христофор Митиленски и тяхното предаване в южнославянските преводи, Е. Дикова преминава към изследване на инструментите за обвързване на текст, смисъл и съдържание, другояче казано – след анализа на ритъма идва ред на анализа на „наратива“. Тук изпъква най-отличителната черта за жанра на календарната епиграма – съгъстяване на съдържанието чрез използване на „ключови думи, в които се капсулират определени значения и цели разкази“ (с. 82). Този механизъм на текстопораждане авторката нарича компресиран наратив и разглежда неговото реализиране през четири творчески стратегии: адноминация, интертекстуалност, сензорна образност и енигма. Първият от похватите, който се определя и като водещ, е експлоатирането на собственото име на светеца чрез семантични, етимологични и фонетични игрословия. Привлечените от автора примери показват, че преводачите не винаги успяват да предадат етимологичните каламбури и заигравания, но в повечето случаи ги разпознават в изходния текст, а в целевия ги предават нерядко на различно място в епиграмата или трансформирани във фонетично съответствие или с друга фигура на повторението. Не по-малка трудност представлява улавянето и предаването на интертекстуалните връзки в епиграмите, тъй като стиховете на Христофор Митиленски изобилстват от пре-

пратки както към антични митологични образи и сюжети, така и към библейски. Изследването на Дикова обаче показва, че често транспозициите на антични реалии остават неразгърнати, вероятно защото преводачът не ги е уловил или не ги е сметнал за уместни с оглед на своите реципиенти, а ако все пак те са предадени в българския и/или в сръбския текст, то е защото преводът е бил буквален. Отделено е специално внимание на използваната от Христофор Митиленски визуална, вкусова, слухова, тактилна и обонятелна образност за постигане на авторските внушения. Изследването показва, че южнославянските преводи не винаги запазват пластове сетивна метафорика, свързани с античната култура и като цяло предаването на сензорните фигури е неравномерно – в направената извадка българският превод демонстрира по-отчетливо изразяване на поетика, ритъм и съдържание. Последният разгледан похват за постигане на компресиран наратив е енигмата, като са анализирани примери с математически, езикови, християнски загадки, както и такива с по-общ характер. Още в изходния текст този

способ е претърпял трансформация – в синаксарните стихове жанрът губи формата на гатанка и е сведен до ефектно твърдение. Наблюденията на Дикова показват, че „не всички загадки могат да бъдат преведени, а някои вероятно не са и напълно осъзнати като такива още на гръцка почва“ (с. 140). Както и в случаите с гореспоменатите похвати, и при предаването на енигмата се регистрират разнообразни варианти за компенсиране на невъзможността за предаване на точното място или запазване на същата форма.

Изчерпвайки основните ритмични особености на календарните двустушия, както и ключовите способности за компресиране на наратива, авторката прави ред важни заключения за южнославянските преводи. Тя убедително доказва, че и в двата превода не се предава византийският ямб, но е „пренесена цялостната система от ритмоопределители“ (с. 145), част от които се появяват на места, различни от оригиналните. Самата поява на тези ритмични особености показва, че преводачите разпознават и владеят версификационните похвати и се стремят да ги предават със

средствата, които им позволява прие-мацият език. При сравняването на двата превода с византийския оригинал се вижда, че разликите между българския и сръбския текст са минимални и се дължат на индивидуални предпочитания на преводачите. Дикова търси отклоненията в превода в няколко посоки: в различната среда и образованост на автора и на преводачите; във влиянието на литературния конвой (календарните епиграми вероятно са преведени заедно с проложните жития, а не самостоятелно); в търсената еднозначност на смисъла в преводните двустиишия.

Впечатляващият анализ на ритмиката и съдържанието на ямбичните двустиишия на Христофор Митиленски е последван от не по-малко респектиращо издание, което заема приблизително две трети от обема на книгата (с. 177–474). В него за първи път се обнародва сръбският превод на календарните епиграми за лятното полугодие на църковната година. Паралелно са представени ревизирано издание на българския превод и византийски текст. Използваните като основни източници ръкописи са съответно за сръбския превод – Вук 29 от Държавната библиотека в Берлин, датиран към края на XIV и XV в., а за българския – най-старият известен препис Зограф 80 от третата четвърт на XIV в. Изданието включва разночетения по другите два известни сръбски преписа (датирани XIV и XVI в.), както и по шест ранни преписа (XIV в.) за българския превод. Истинско предизвикателство е привличането на гръцкия текст, тъй като там се е наложила сверка по три издания, всяко от които не съдържа в пълнота издирваните оригинали, поради което неведнъж авторката прибегва и до цитиране на ръкописни източници. Забърза ориентацията при работа с обнародваните календарни епиграми е включен и азбучен показалец на паметите със стихове (с. 475–

523).

Книгата на Е. Дикова изисква ангажиран читател, който освен с термините и класификационната система на едно екзотично и самотно цвете, каквото е стихознанието в България, трябва да е запознат и със сложните криволици на античното културно наследство и неговото усвояване както във Византия, така и в славянския свят. Този труд е обърнат към сърцевината на изследваните текстове, която по-рядко занимава палеославистите, доколкото те все още са заети със запълване на празнотите в литературната и литургичната история на *Slavia Orthodoxa*, в идентификациите и атрибуциите на преводи, компилации, авторски съчинения и книжовни политики. В същото време той се опира на и продължава в посоката на разработваните в последните десетилетия изследвания на преводаческата техника на славянските книжовници и в частност на писмената традиция на календарните стихове на Христофор Митиленски, като прилага нов, нетрадиционен ракурс към проучваните извори. На този съюз между новаторска методология и усвоени научни постижения в областта на славянските преводи и рецепцията на синаксарните стихове сред южните славяни се дължи и сполуката на книгата. И досущ като византийския ерудит, когото изследва, Дикова успява да овладее своя литературен обект в духа и стила на компресираното и изящно писане, наситено с информация, статистически данни, интелектуални провокации и отлично аргументирани изводи. За да остане за читателя неподправеното удоволствие от срещата на елитарния автор с неговия достоен изследовател.